

وزن و قافیه شعر بلوچی

دکتر عبدالغفور جہانزیدہ

عضو ہیئت علمی دانشگاه دریانوردی و علوم دریایی چابہار

انتشارات معین

دانشگاه دریانوردی و
علوم دریایی چابہار

www.ketab.ir

سرشناسه	: جهان‌دیده، عبدالغفور، ۱۳۴۷-
عنوان و نام پدیدآور	: وزن و قافیه شعر بلوچی / عبدالغفور جهان‌دیده
مشخصات نشر	: تهران: معین، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۰ص.
شابک	: 978-964-165248-9
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا.
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۷۰.
موضوع	: عروض بلوچی
موضوع	: Baluchi language -- Versification
موضوع	: شعر بلوچی -- قافیه
موضوع	: Baluchi poetry -- Rhyme
رده‌بندی کنگره	: PIR۳۲۵۳
رده‌بندی دیوبی	: ۸۹/۵۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۰۷۸۳۸۲

انتشارات مین

@moinpublisher

www.moin-publisher.com

E-mail : info@moin-publisher.com

moinpublisher

دکتر عبدالغفور جهان‌دیده

وزن و قافیه شعر بلوچی

چاپ اول: ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۵۰ نسخه

طرح جلد: عبدالله بهار

صفحه‌آرا: زهره افتخاری

لیتوگرافی: طیف‌نگار

چاپ: مهارت

تمامی حقوق این اثر برای ناشر و مؤلف محفوظ است.

تلفن مرکز فروش: ۶۶۴۱۴۲۳۰ - ۶۶۹۶۱۴۹۵

قیمت: ۲۷۰۰۰ تومان

گنجانده‌ها

- ۱۱..... گفتار
- ۱۳..... نشانه‌های واوید
- ۱۵..... فصل اول : کلیات
- ۱۵..... علم عروض
- ۱۵..... تاریخچه عروض
- ۱۶..... نظم یا شعر چیست؟
- ۱۶..... وزن چیست؟
- ۱۷..... انواع وزن
- ۱۷..... ۱- وزن کمی یا وزن عروضی (Quantitative)
- ۱۸..... ۲- وزن هجایی یا وزن عددی (Numerical)
- ۱۸..... ۳- وزن تکیه‌ای یا ضربی (Accentual)
- ۱۹..... پیشینه وزن و کلام موزون در ادبیات ایرانی
- ۲۰..... وزن شعر فارسی
- ۲۳..... فصل ۲ : وزن شعر بلوچی
- ۲۶..... واحد وزن در شعر بلوچی
- ۲۶..... آوانویسی
- ۲۷..... حروف صامت (همخوان) بلوچی
- ۲۷..... مصوت‌ها (واکه)
- ۲۸..... هجا
- ۲۹..... انواع هجا در زبان بلوچی
- ۳۰..... ارکان اصلی وزن‌ها
- ۳۰..... املاي عروضی

- چند نکته دربارهٔ املائی عروضی و هجاهای بلوچی..... ۳۱
- اختیارات شاعری..... ۴۱
- ارکان یا افاعیل عروضی..... ۴۷
- دیدگاه برخی از علاقه‌مندان شعر بلوچی نسبت به اسامی ارکان عروضی..... ۴۸
- رکن‌بندی..... ۵۱
- تقطیع..... ۵۵
- وزن‌های پرکاربرد عروض بلوچی..... ۵۷
- ۱- میراث..... ۵۷
- ۲- وچی شهنین شاحری..... ۵۸
- ۱- خانی هبر..... ۵۹
- ۴- ملا فاضا..... ۵۹
- ۵- جام دُ ف..... ۶۰
- ۶- ملیک دینار میره..... ۶۰
- ۷- توکلی مست..... ۶۱
- ۸- آدم شاتدین..... ۶۲
- ۹- زرگر کیچی..... ۶۲
- ۱۰- شهداد کاروانی..... ۶۳
- ۱۱- ابابکر کَلَمَتی..... ۶۳
- ۱۲- عبدالله روانبُند پیشینی..... ۶۴
- ۱۳- رودن کَلَمَتی..... ۶۵
- ۱۴- سید ظهورشاه هاشمی..... ۶۵
- ۱۵- گلخان نصیر..... ۶۶
- ۱۶- جی آر مُلّا..... ۶۷
- ۱۷- مراد ساحر..... ۶۸
- ۱۸- عطا شاد..... ۷۰
- ۱۹- دلمراد شهیک..... ۷۱
- ۲۰- میراحمد دهانی..... ۷۲
- ۲۱- آدم حقانی..... ۷۲
- ۲۲- عابد آسکانی..... ۷۳
- ۲۳- مبارک قاضی..... ۷۴
- ۲۴- تاج محمد طائر..... ۷۵
- ۲۵- کریم دشتی..... ۷۶

۲۶	ظفر علی ظفر
۲۷	عنایت الله قومی
۲۸	محمد رواند
۲۹	بشیر بیدار
۳۰	جعفر سهاک
۳۱	اکبر بارکزهی
۳۲	علی بکش دشتیاری
۳۳	غلام بهار
۳۴	بابل همراز
۳۵	ملا
۳۶	نظور
۳۷	اصغر علم
۳۸	رُیتگین لار ropt-ēn āl
۳۹	بسمد وزن شعرهای علامت botk ag
۴۰	بُتکگ آنت سنج
۴۱	جدول بسمد کاربرد اوزان شعر بلوچی
۹۲	نمودارهای بسمد و درصد کاربرد وزن های شعر بلوچی (۲۹۲۴ شعر)
۹۴	وزن های پر کاربرد در شعر بلوچی
۹۴	بحر رمل
۱۰۳	بحر خفیف
۱۰۴	بحر رجز
۱۰۹	بحر قریب
۱۱۲	بحر هزج
۱۱۷	بحر متقارب
۱۲۰	بحر مجتث
۱۲۱	بحر مضارع
۱۲۴	متدارک
۱۲۵	مقتضب
۱۲۶	اوزان دیگر در عروض بلوچی
۱۲۶	وزن دوری
۱۲۶	مشخصات وزن های دوری

۱۲۷	وزن رباعی
۱۳۱	نمونه‌هایی از رباعی به معنی خاص
۱۳۲	وزن شعر نو
۱۳۴	وزن در شعر عامیانه
۱۳۵	وزن شعر عامیانه بلوچی
۱۴۴	قطعه ۱
۱۴۴	قطعه ۲
۱۴۵	قطعه ۳
۱۴۵	مثال‌های ریم
۱۴۷	لیک
۱۴۹	نمودارها، بسام و کاربرد اوزان شعر عامیانه بلوچی (۲۸۵ شعر)
۱۵۱	وزن‌های خاص شعر بلوچی
۱۵۱	بحر رمل مودع
۱۵۱	بحر رجز مربع سائر
۱۵۱	بحر قریب مسدس آخرم بحر

فصل سوم: قافیه در شعر بلوچی

۱۵۲	ردیف
۱۵۴	روئی
۱۵۵	حروف قافیه
۱۵۷	کلمه قافیه و هجای قافیه
۱۵۸	برخی از ویژگی‌های قافیه و اشعار مقفی در ادبیات بلوچی
۱۶۰	ذوقافیتین
۱۶۱	قافیه خطی
۱۶۱	قافیه ساختن دو واژه با روی اصلی و غیر اصلی
۱۶۲	قافیه میانی
۱۶۲	عیوب قافیه
۱۶۵	خلاصه و نتیجه پژوهش
۱۶۷	منابع

پیشگفتار

شعر بلوچی به عنوان پدیده ادبی و زبانی مردم بلوچ و سرزمین بلوچستان در گسترش فرهنگی و ثبت و نشر تاریخ این قوم، نقش بسزایی داشته است. از دیرزمان شعرسرایی در بلوچستان رواج داشته است و شعر و شاعری جزئی جدانشدنی از زندگی مردم این سرزمین بوده است. موسیقی بلوچی همواره با شعر بلوچی هماهنگ بوده است، خنیاگران در هر دوره‌ای مهم‌ترین ابزار خبررسانی و نقل تاریخ، حماسه، داستان‌های دینی و عاشقانه بوده‌اند.

شعر کهن بلوچی بیشتر گزارش جنگ‌ها و حماسه‌های قومی است. اشعار دوره‌های مختلف نیز به پیروی از سبک گذشته و یا تأثیرپذیری نسبی از گونه کهن آن سروده شده‌اند. در شعر کهن بلوچی شاهد تحولات موضوعی و ساختاری هستیم، اما در زمان معاصر که هفت یا هشت سده را دربرمی‌گیرد، تحولات شتاب گرفته است و ساختار شعر از محدودیت در سبک سنتی بلوچی خارج شده و با تأثیر پذیرفتن از شعر ملل دیگر به قالب‌های جدیدی دست یافته است. مضامین شری نیز از حالت رکود خارج و به گستردگی قابل توجهی رسیده‌اند.

مطالعه و بررسی چگونگی انواع ادبی در ملل بدون در نظر گرفتن پیشینه آن، ناقص است. شعر کهن بلوچی، بعلاوه ادبیات عامیانه آن، که این نیز قدمتی کهن دارد، می‌تواند راهنما و ابزار مناسبی برای حل بسیاری از ابهاماتی باشد که در ادبیات منظوم ایرانی و فارسی وجود دارند.

یکی از موضوعات مورد مطالعه محققان ایران‌شناسی و ادبیات کهن این سرزمین، بحث درباره وزن شعر ایرانی است. منظور از ایرانی، زبان‌های باستانی و میانه ادبیاتی، شعر فارسی دری در سده‌های نخست بعد از اسلام، شعر عامیانه فارسی و شعر اقوام ایرانی است. تقریباً بیشتر کتاب‌های عروضی فارسی و بسیاری از تألیفات پژوهشگران خارج از کشور، در زمینه شعر ایرانی و فارسی هستند به موضوع چگونگی و منشأ وزن شعر ایرانی اشاره کرده‌اند. شعر بلوچی گستره زمانی و مکانی قابل توجهی را دربرمی‌گیرد. آنچه از اشعار این زبان در دست است به چندین سده پیش برمی‌گردد و از نظر مکانی، سرزمین بلوچستان را که هر بخشی از آن در سه کشور ایران و پاکستان و افغانستان است و همچنین سرزمین‌های دیگری که بلوچ‌ها بخشی از جمعیت آن‌ها را تشکیل می‌دهد دربرمی‌گیرد.

این پژوهش حاصل چندین سال مطالعه و تحقیق در ادبیات بلوچی است، نگارنده سال‌ها علاوه بر تدریس عروض و قافیه فارسی، با اشتیاق فراوانی که به زبان مادری خود -بلوچی- داشته است با بررسی ادبیات منظوم شفاهی و مطالعه دقیق دیوان‌ها و دفترهای شعر، علاوه بر دستیابی به دقایق شعر بلوچی کهن و معاصر، به نتایجی دست یافته است که می‌تواند نسبتاً راهگشای برخی ابهامات در عروض شعر ایرانی و فارسی باشد.

زبان بلوچی با ویژگی‌ها و شاخصه‌های آوایی ویژه‌ای که دارد، در بسیاری از موارد با عروض فارسی متفاوت است، در این پژوهش این تفاوت‌ها معین شده و با مثال‌های گوناگون شرح

داده شده است.

دربارهٔ عروض و بررسی وزن و قافیهٔ شعر بلوچی در ایران هیچ تحقیقی به چاپ نرسیده است و این کتاب نخستین اثر در این زمینه و در نوع خود است. مقاله‌ای با عنوان «وزن حماسی بلوچی و خاستگاه‌های وزن متقارب» به وسیلهٔ ژیلبر لازار نوشته شده و در کتاب «وزن شعر ایرانی» به چاپ رسیده است. نویسنده در این مقاله، با مطالعهٔ یک شعر حماسی بلوچی به تصحیح «الفنباین» ساخت کلی وزن این اشعار را در یک طرح کلی ارائه داده و به مقایسهٔ وزن آن با وزن متقارب پرداخته است. همچنین کتابچه‌ای در قطع رقعی از شادروان غوس بهار با عنوان «بلوچی دریاب»^۱ به زبان بلوچی در پاکستان به چاپ رسیده است. این کتابچه ۹۶ صفحه‌ای بیشتر مقدمه‌ای طولانی در بحث شعر و شاعری و توضیح و تحلیل ابیاتی است که ذکر کرده است و به بحث عروض علمی و طبقه‌بندی اوزان پرداخته و از الفبای عروضی و واج‌نویس در هجابندی و رکن‌بندی نیز بحثی به میان نیاورده است. فقط در زیر برخی ابیات فقط وزن آن‌ها را ترسیم و در صفحهٔ آخر برخی از وزن‌ها را بدون ذکر نام‌های مشهور عروضی، به صورت ذوقی و با واژه‌هایی مهجور نام‌گذاری کرده است.

از مدیر محترم انتشارات «مین»، جناب آقای صالح رامسری که چاپ این کتاب را با روی گشاده پذیرفتند و چون همیشه گامی دیگر در گسترش و احیای ادبیات و زبان‌های ایرانی برداشتند، سپاسگزارم.

عبدالغفور جهاندیده

دی‌ماه ۱۳۹۸

چابهار

۱. بلوچی دریاب، انتشارات اکادمی بلوچی کوئته، ۱۹۹۷ م.